

Diego de Borica, Kalifornietako zortzigarren gobernadorea

ASUN GARIKANO

www.basquesincalifornia.org webgunearen arduraduna

Resumen:

Diego de Borica y Retegui, oriundo de Vitoria, fue el octavo gobernador de las Californias (1794-1800). Otro vitoriano, el franciscano Fermín Lasuén, fue presidente de las misiones de la Alta California a partir de 1785, por lo que, al acceder Borica al cargo, dos vitorianos administraron el poder religioso y civil en California. En aquel tiempo, la sintonía entre ambos poderes fue inmejorable y se llevaron a cabo los mayores avances conocidos en la época colonial. Lasuén fundó cinco nuevas misiones a instancias de Borica. A su vez, Borica, en aras de reforzar la defensa costera, hizo construir el Castillo de Guijarros, la primera defensa fortificada de la Bahía de San Diego, además de la denominada Bateria de Yerba Buena en San Francisco. En 1797, fundó la Villa de Branciforte junto a la Misión Santa Cruz. Fue, para muchos historiadores, el mejor gobernador de California en la época colonial.

Palabras clave: Alta California. Fermín Lasuén. Fundación de misiones. Defensa costera. Primeras escuelas seculares. Industria manufacturera en las misiones.

Laburpena:

Diego de Borica y Retegui gasteiztarra Kalifornietako zortzigarren gobernadorea izan zen (1794-1800). Beste gasteiztar bat, Fermín Lasuén frantziskotarra, Kalifornia Garaiko misioen lehendakaria zen 1785 ezkerro, beraz

Boricak kargua hartzearekin bi gasteiztar Kaliforniako botere erlijiosoaren eta zibilaren buru bilakatu ziren. Garai horretan, inoiz baino sintonia hobea egon zen bi botereen artean eta aro kolonialeko beste edozein alditan baino aurrerapen handiagoak egin ziren. Boricak aginduta, Lasuének bost misio berri fundatu zituen. Gainera, kostaldearen defentsak indartzeko, Boricak San Diego badiaren lehen defentsa-gotorlekua eraikiarazi zuen, Castillo de Guijarros, eta Bateria de Yerba Buena delakoa San Franciscon. 1797an Branciforte herria sortu zuen Santa Cruz Misioaren ondoan. Euskalerrriaren Adiskideeen Elkarteko kide konprometitua, Borica Kaliforniako lehen eskola sekularren sustatzailea izan zen eta indioen artean manufaktura-industria zabaltzeaz arduratu zen. Historialari askoren ustez, Kaliforniaren aro kolonialeko gobernadore onena izan zen.

Hitz gakoak: Kalifornia Garaia. Fermín Lasuén. Misioen fundazioa. Kostaldearen defentsa. Lehenengo eskola sekularrak. Misioetako manufaktura-industria.

Summary:

Diego de Borica y Retegui, who was from Vitoria-Gasteiz, was the eighth governor of the Californias (1794-1800). The Franciscan father Fermín Lasuen, who also hailed from Vitoria-Gasteiz, was the head of the Upper California missions from 1785 onwards. So when Borica was sworn in, two people from Vitoria-Gasteiz were in positions of authority in Upper California: one the head of the religious authorities, and the other the head of the civil authorities. At that time, the harmony between the two authorities had never been better and greater advances were made than at any other time during the colonial period. On the orders of Borica, Lasuen founded five new missions. Furthermore, to strengthen the coastal defences, Borica had the first defence stronghold, Castillo de Guijarros, built in the bay of San Diego, and another by the name of Bateria de Yerba Buena built in San Francisco. In 1797 he founded the town of Branciforte beside the Santa Cruz Mission. As a committed member of the RSBAP-Royal Society of Friends of the Basque Country, Borica funded the first secular school in California and undertook to spread the manufacturing industry among the Indians. In the view of many historians, he was the best governor California had in the colonial era.

Key words: Upper California. Fermín Lasuen. Foundation of missions. Coastal defence. The first secular schools. The manufacturing industry of the missions.

Diego de Borica y Retegui, Cosme de Borica eta María Ventura de Reteguiaren semea, 1742ko azaroaren 12an bataiatu zuten Gasteizko San Bizente elizan. Bere aitona-amonak, aitaren aldetik, Prudencio de Borica abandotarra eta María Antonia de Othero bilbotarra izan ziren; amaren aldetik, Miguel Antonio de Retegui oiartzuarra eta Ursola de Arzac gasteiztarra¹.

San Bizente eliza, Gasteiz. Marrazkia: I. Garaluce.

(1) <http://www.snae.org/>

Kalifornietako gobernadore

1794an Kalifornietako gobernadore izendatu zutenerako, Diego de Borica Espainia Berrian karrera militar luzea egindako teniente koronela zen. Berrogeita hamaika urte zituen eta Arizpen (Sonora, Mexiko) bizi zen kultura maila bateko adiskidez inguratua, haiekin trukaturako gutun pribatuek erakusten dutenez². “Luzera ertaineko gizona zen, gizen samarra, zuria”, dio José María Romerok bere oroitzapenetan³.

Arizpetik udaberrian abiatu eta azaroaren 9an heldu zen Borica gobernua-
ren egoitzara, Monterreyra, emazte eta alabarekin. María Magdalena de Urquidi
zuen emaztea, jatorri euskalduneko mexikarra, Durangoren (Mexiko) fundatzaile-
leetako baten ondorengo zuzena⁴. Monterreyn, Boricak ez zuen aurreko gober-
nadorearekin, José Joaquín de Arrillagarekin, elkartzerik izan, zeren Arrillaga
aiarra, Kalifornia Garaiko behin-behineko gobernadorea 1792tik 1794ra,
Loretoko postura itzulia baitzen ordurako. Baina bisitari entzutetsu bat aurkitu
zuen Boricak Monterreyn: George Vancouver kapitaina, Royal Navy-ko ofi-
zial eta esploratzaile handia, bere hirugarren bisita egiten ari zena Kaliforniara.
Boricak ez zion ingelesari eragozpenik jarri Arrillagak bezala, eta Vancouver ia
hilabetez geratu zen Monterreyn, abenduaren 2an berriro itsasoratu arte.

Aurreko askok ez bezala, Boricak gogoko izan zuen Kaliforniako lurral-
dea hasieratik:

«Herri bikaina da hau; izatez sanoa, hotzaren eta epelaren artekoa;
haragia bikaina, arraina erruz; eta *bonne humeur*, beste guztiak adina balio
duena. Janaria nahi hainbat, baina harrigarriena ugalkortasuna da, bai adi-
mendunena bai adimengabeena. Klima hain ona izaki, ingelesen itxura
hartzten ari dira denak.

Munduko herririk baketsuena eta lasaiena da hau; hobeto bizi da bat
hemen Europako gortetik eskolatuenean baino»⁵.

(2) BANCROFT, 727.

(3) ROMERO. <http://content.cdlib.org/ark:/13030/hb6z09p30p/>

(4) DOUGLASS eta BILBAO, 244.

(5) HITTELL, 561.

Monterreyko Presidioa. George Vancouverren *A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and Round the World*, II. lib., V. irudia.

Monterreyko biztanle natiboa, 1791 inguruan.
Egilea: José Cardero.

Bi gasteiztar, Fermín Lasuén eta Diego de Borica, botere erlijiosoaren eta zibilaren buru

Monterreyn kokatu orduko, misioen ilara osatzea izan zen gobernadore berriaren lehen arduetako bat, horretarako frantziskotar misioetako lehen-dakariarekin, Fermín Lasuén gasteiztarrekin, ados jarrita. Biek ez zuten xede bera: misiolariak ebanjelizazioa zuen buruan; agintari zibilak, lurraldea menderatzea, misiolarien eraginpera ekarriz. Bata zein bestea betetzeko, ordea, misio gehiago behar ziren. Eta altxatu ziren, inoiz ez bezalako abiaduran altxatu ere. Lau misio fundatu ziren 1797ko ekainaren 11tik irailaren 8ra, San José, San Juan Bautista, San Miguel eta San Fernando. Bosgarrena, San Luis Rey, hurrengo urteko ekainaren 13an fundatu zen.

“Misioa eraikitzen”. Egilea: A. Harmer.

Zalantzarik gabe, misioen historiako aldirik harrigarriena izan zen. Lasuén bera misio bakoitzaren kokalekuraino joan eta denen kontsagrazio zeremoniak zuzendu zituen. Hau da, hirurogeita bat urterekin bostehun milia edo gehiago zeharkatu zituen, gaurko bidaiatzeko erraztasunak imajinaezinak ziren garai batean. Lanak amaitu eta San Carlosera erretiratu zenean, Boricaren gutuna jaso zuen. Zorionak ematen zizkion, eta, txantxaz, sasoa berritzeko beste Jordan baten ur sakratuetan murgildu ote zen galdetzen zion⁶.

(6) Ibid.: 373.

San Carlos Misioa, Monterrey ondoan. George Vancouverren *A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and Round the World*, II. lib., I. irudia.

Misio berriak sortzeko ahaleginean batera jardun bazuten ere, tirabirak eta desadostasunak ere izan zituzten une askotan. Lehenengoetakoa, eskoltekin lotutako auziagatik. 1795ean Boricak agindu zuen aurrerantzean fraideek ez zutela eskoltarik izango *jentil* bat bataiatzeko edota kristau bat konfesatzeko gaua misiotik kanpo pasatu behar zutenean. Lasuén ezin zen ados egon horrekin:

«No piense V. S. que el pernoctar del misionero en tales casos sea acostarse a dormir, no solo en el sitio a donde va, pero ni en el camino. Es solo un servirse de la noche para acabar la tarea que no pudo en el día. O es detenerse hasta que venga la claridad del día con la que solo puede vencer algún mal paso, muy expuesto con la obscuridad a un precipicio, o es tomar algún reposo, si es que ya no puede continuar su trabajo»⁷.

Aldi hartan, erregeordeak izan zuen azken hitza, eta Boricak bertan behe-
ra utzi zuen agindua.

(7) LAMADRID, II, 12.

Hurrengo urtean, 1796an, elkarren aurka gertatu ziren biak berriro, San Franciscoko aita Fernándezek misio hartako indioek jasaten zituzten abusuak salatu zituenean. «Ezinezkoa izango zitzaien indioei Borica baino abokatu, adiskide eta babesle tinkoagorik aurkitzea», idazten du Th. H. Hittell-ek bere *History of Californian*⁸. Eskandalu bat zen, hala zioen Boricak Lasuéni egin-dako gutunean, urte bakarrean, 1795ean, berrehun eta hiru indio hiltzea eta beste berrehunek ihes egitea. «*Es asunto que me quita el sueño y me hace hablar solo*», aitortzen zuen gobernadoreak⁹. Hala ere, biak herrikideak izateak auzia konpontzen laguntzea espero zuen: «Ez al da lotsagarria bi herrikide auzitan ibiltzea...? Eta beharrezkoa da hala izatea, nire obligazioak betetzekotan ezin baitut disimulurik erabili hain auzi larrian»¹⁰.

Bere erantzunean, Lasuén bat zetorren gobernadorearekin: lotsagarria izango zen bi herrikideren arteko liskarra. «*No, mi señor y paisano, no habrá pleito...*»¹¹, zioen, baina gizarte mailari zegokionez bakoitza non kokatzen zen ahaztu gabe: «*¿Qué competencia podrá sostener un pobre F. Lasuén con un Sr. D. Borica?*».

Fermín Francisco de Lasuén.

Inon arazorik sortuz gero, Lasuének nahiago zuen bertara joan eta egoera gututik ikertu. Hori egin zuen aldi hartan ere. Aita Fernándezen salaketak misioko arduradunen kontrako konspirazio bat zirela ondorioztatu zuen, eta indioen heriotza-tasa handia misioan zabalduetako gaitz kutsakor batengatik izan zela. Horrek, eta ez tratu txarrak, eragin zuela hainbeste indioek ihes egitea.

(8) Ibid.: 564.

(9) Ibid.: 200.

(10) Ibid.: 200.

(11) Ibid.: 203-4.

Misioen ondoan herriak sortzeari zegokionez ere kontrako ikuspegiak erakutsi zituzten. 1797an, Santa Cruz Misioaren ondoan Branciforte herria sortu zuen Boricak, eta lehen kolono taldea heldu zenean –Mexikotik bidalitako konbiktuak, ia larrugorritan heldu zirenak, batzuk sifilisak jota–, Lasuének bere disgustua adierazi zion gobernadoreari halako eredu txarra jartzeagatik berak, fraideak, hezi nahian ari ziren indioen aldamenean.

Baina desadostasun horiek guztiek ez zuten bien arteko harreman ona kaltetu. Biak adiskide minak (*devoted friends*) izan zirela dio Charles E. Chapman historialariak¹². Bi buruko gobernu mota hark iraun zuen bitartean, etengabea izan zen bakoitzaren eskumenak defendatzeko lehia. Baina auziei aurre egiteko modua asko aldatu zen Junípero Serraren garaitik Lasuénen garaira. Serrak Mexikora joan eta publikoki salatu zuen Pedro Fages gobernadorea; aitzitik, Lasuén eta Borica zentzuz eta zalapartarik gabe jokatzearen aldekoak izan ziren.

“Villa de Branciforte marker”. Mrwrite –Own work. Licensed under CC BY-SA 3.0 via Commons–.

Kostaldearen defentsak indartzen: Castillo de Guijarros (San Diego) eta Bateria de Yerba Buena (San Francisco)

Gerra anglo-espainolaren garaia zen (1796-1802), eta, ingelesten eraso baten beldur, 1797an Boricak Castillo de Guijarros (gaurko Fort Guijarros) eraikiarazi zuen San Diegon. Badirudi haren kokalekua, gaurko Ballast Point lurmuturra, Arrillaga gobernadorearen instrukzioak jarraituz hautatuta zegoela

(12) CHAPMAN, 374-375.

1794 ezker¹³. Gaztelua San Diego badiaren lehen defentsa-gotorlekua izan zen, eta hura egondako tokiak California Historical Landmark eta San Diego Historic Landmark da (69. eta 27. erreferentzia zenbakiak, hurrenez hurren).

Kostaldearen defentsak indartzeko helburu berarekin, Boricak beste bateria bat eraikiarazi zuen San Francisco badian, urte batzuk lehenago Arrillaga gobernadoreak Punta de Cantil Blanco (gaurko Fort Point) eraikitako Castillo de San Joaquín-etik bi milia ekialderantz (gaurko Fort Mason). San Francisco badiaren eta Alcatraz uhartearen ikusmira ona eskaintzen zuelako aukeratu zen kokaleku hura. Bateria San Jose izena eman zioten hasieran, baina gero Bateria de Yerba Buena izan zen. Zortzi kanoi-zulo bazituen ere, bost kanoi baino ez zituzten izan hura ekipatzeko, hain zuzen ere ordura arte Castillo de San Joaquín egondakoak, 1794an *Aránzazu* fragatak Perutik ekarri zituenak.

San Jose gotorlekua eta Golden Gate itsasartea. National Park Service. U. S. Department of the Interior.

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko kidea

Borica Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko kidea izan zen. Kide konprometitua, bere ideia liberalek erakusten duten bezala. Hezkuntzaz kezkatua, Kaliforniako lehen eskola sekularren sustatzailea izan zen. Gainera, elkarreak aldarrikatzen zuenaren bidetik, ardi-aziendak eta ehungintza bultzatzeaz

(13) COLSTON, 62.

arduratu zen, ardiak erosi eta lehen arrantxo-jabeen artean banatuz. Bere agintaldiko sei urteetan, Kaliforniako ardi kopurua hogeita bost milakoa izatetik ehun milatik gorakoa izatera pasatu zen¹⁴.

1797an Branciforte herria fundatu zuenean, Boricak asentamendu berria artisautzara dedikatzea nahi izan zuen, ez nekazaritzara bakarrik, San José eta Los Ángeles bezala. Baina berak eskatutako artisauak bidali beharrean, batik bat konbiktuz osatutako taldea bidali zuten Mexikotik. Errementaritzan, buzingintzan, aulki, zapata edo kapelagintzan jarri zituen Boricak. Baina herriak ez zuen aurrera egin. 1803ko txosten batean, José Joaquín de Arrillaga gobernadoreak zioen herriko kolonoek jokoa eta zurruta beste lanik ez zutela. Gainera, beren kondena bete orduko, Mexikora itzultzeko baimena eskatzen zuten. 1806an Brancifortek bost biztanle baino ez zituen, beren jatorriko lekurantz itzultzeko irrikatan¹⁵.

Emaitza hobeak lortu ziren Boricak 1798an Kalifornia Garaira etorrazitako artisau taldearekin. Ofizioak irakatsi behar zizkieten misioetako indioei, haien biziraupena kanpotik ekarritako hornigaien menpe ez egoteko. 1800ean kontratua bukatu eta artisauak beren jatorrizko lekuetara itzuli zirenean, indioak beren tapakiak ehuntzeko gai ziren, behi-larrua ontzen zuten oinetakoak eta zaldientzako zelak egiteko, sebo kantitate handia produzitzen zuten eta xaboia ere egiten zuten. San Luis Obispo eta Santa Cruzeko misioetan ur-errotak bazituzten gari-irina egiteko, eta igeltserotza, zurgintza

(14) DOUGLASS eta BILBAO, 275.

(15) ORTEGA, 140-141.

eta errementaritza lanak ere egiten ziren. Kalitatearen aldetik lehen mailako produktuak ez baziren ere, San Blastik iritsitako hornigaien urritasunari aurre egiteko balio zuten¹⁶.

Boricaren heriotza

1799an, Monterreyn, osasuna huts egiten hasi zitzaion Boricari. Bere zereginak betetzea ezinezkoa zitzaiola ikusita, erregeordeari idatzi zion esanez, hogeita hamabost urteko zerbitzu aktiboaren ondoren, eta epe horretan hamar mila legoatik gora egin ondoren zaldiz, gorputza erabat jota zeukala eta Mexikora itzuli nahi zuela, ea hango medikuek zerbait egiterik bazuten.

Erregeordeak baimena eman zion, eta José Joaquín de Arrillagak bete zuen berriro gobernadore postua *ad interim*. Mexikorantz abiatu aurretik, Borica San Luis Obispotik pasatu zen Lasuéni agur esatera. Eta 1800eko urtarilaren 16an, *Concepción* ontzitik, emaztea eta umeak —ordurako hiru—aldamenean zituela, adio esan zien betiko San Diegoko portuari eta Kalifornia Garaiari. San Blasko portuan lehorreratu ondoren, Durangoraino (Bizkai Berria) heldu zen, eta hantxe amaitu ziren bere joan-etorriak, 1800eko uztailaren 19an.

Boricari buruzko iritziak

Harekin tratabidea izan zutenek laudorioa besterik ez dute Borica gobernadorearentzat. «Oso gizon alaia eta umore onekoa, mundu guztiarekin adeitsu» gogoratzen du José María Romerok¹⁷.

Historialarien artean ere handia da adostasuna. Charles E. Chapmanentzat,aldi horretako gobernadorerik erakargarrienetakoa izan zen¹⁸. H. H. Bancroftentzat, maila pribatuan adiskide atsegina, *bon-vivant* bat, alaia eta zorrotza. Agintari gisa, berriz, herriak inoiz izandako trebeenetakoa eta onenetakoa: “Bere postuaren ohiko betebeharren gainetik, leialki eta buru argiz jardun zuen probintziaren aurrerapen orokorraren alde”¹⁹. Hittellentzat, Espainiako gobernadoreen multzoko adiskidetsuena eta gizalegetsuena izan zen, baita zuhurrena eta langileena ere:

(16) Ibid.: 163.

(17) ROMERO, op. cit.

(18) CHAPMAN, 408.

(19) BANCROFT, 726-730.

«Alde batera utzita betebehar politiko eta militarrek, Branciforte fundatu izana, bost misio berriren sorreran jokaturako paper garrantzitsua, lau presidioetako gotorlekuen konponketa, Yerba Buenan eta San Diegon batera berriak eraiki izana, eta indioen egoeraren hobekuntza, beste hainbat arlo ere jorratu zituen, beste edozein gobernadoreri denbora guztia hartuko ziotenak. Gizon gutxik egingo zuten, edo egin ahal izango zuten, horrenbeste. Gizon aipagarria zen. Bere adimena eta trebetasuna, bere onginahia, zintzotasuna eta kemena ezohikoak ziren. Bere garairako eta girorako, berebiziko gobernadorea izan zen»²⁰.

Kaliforniako historialarien artean hainbeste laudorio jasotako gizonak merezi du, zalantzarik gabe, bere jaioterrian ere gogoratua izatea.

Bibliografia

- BANCROFT, Hubert Howe (1884). *History of California*, I. lib., 1542-1800, San Francisco. (Works XVIII).
- CHAPMAN, Charles E. (1921). *A History of California: the Spanish period*, Macmillan Co., New York.
- COLSTON, Stephen A. (1982). San Joaquin: A Preliminary Historical Study of the Fortification at San Diego's Punta de Guajarras. In *Fort Guajarras. Tenth Annual Cabrillo Festival Historic Seminar*, (1): 10:61-83. Cabrillo Historical Association, San Diego.
- DOUGLASS, William A.; BILBAO, Jon (1986). *Amerikanuak. Los Vascos en el Nuevo Mundo*, Servicio Editorial Universidad del País Vasco.
- HITTELL, Theodore Henry (1898). *History of California*, 1. lib., N. J. Stone & company, San Francisco.
- LAMADRID JIMÉNEZ, Lázaro (1963). *El alavés Fray Fermín Francisco de Lasuén. O.F.M. (1736-1803). Fundador de Misiones en California*, 2. lib., Diputación Foral de Álava.
- LASUÉN, Fermín Francisco de (1965). *Writings of Fermín Francisco de Lasuén*, Finbar Kenneally itzulia eta editatua, Academy of American Franciscan History, Washington D. C.
- MARTÍNEZ SALAZAR, Ángel (1992). *Diego de Borica y Retegui (1742-1800), Gobernador de California*, Arabako Foru Aldundia, Kultura Saila, Vitoria-Gasteiz.

(20) HITTELL, 590.

ORTEGA SOTO, Martha (2001). *Alta California: una frontera olvidada del noroeste de México, 1769-1846*. Universidad Autónoma Metropolitana, Unidad Iztapalapa, Mexiko.

ROMERO, José María. *Memorias*. San Juan Capistrano, California: ms., 1877. Bancroft Library, Berkeley, Kalifornia. <http://content.cdlib.org/ark:/13030/hb6z09p30p/>